

III. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi

5-6 Ekim 2018, Kiev-Ukrayna

Tam Metin Bildiri

DİSİPLİNLER ARASI VE DİSİPLİNLER ÖTESİ BİR BİLİM DALI OLARAK ÇEVİRİBİLİM

Mehmet Cem Odacıoğlu¹ - Fadime Çoban Odacıoğlu²

Özet

Çeviri etkinliği, James Holmes'un sunduğu "The Name and Nature of Translation Studies" ("Çeviribilimin Adı ve Doğası") başlıklı bildirisinin ardından bilimsel statüye kavuşma yolunda önemli bir adım atmış olup 1970'lerden bu yana dilbilim, sosyoloji, felsefe, sosyal bilimler, edebiyat vb. alanlarla kurduğu ilişkiler bakımından (inter-disipliner) disiplinler arası bir bilim dalına dönüşmüştür. Günümüzde ise farklı alanlarda çeviri ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bu, çevirmenlerin sahip olması gereken bilgi birikiminin yeniden gözden geçirilmesine neden olmuş ve çevirmenlere çeviri sürecinde yardımcı çeviri belleği, bütünceler, terim veritabanları vb. gibi pek çok dijital araç geliştirilmiştir. Çeviribilimdeki gelişim sadece araçlar, hatta bilgisayar teknolojileri ve hatta yukarıda sayılan disiplinlerle sınırlı olmayıp bugün çeviribilim psikoloji ile de ilişki içine girmiştir. Bu konuyla ilgili bazı çeviribilimcilerin çalışmaları mevcuttur. Ayrıca bilindiği gibi tıp, hukuk, basın-medya, ekonomi vb. alanlarda pek çok uzmanlık çeviri alanı mevcuttur. Tüm bu bilim dallarıyla çeviribilim doğrudan veya dolaylı olarak etkileşime geçmektedir. Bu çalışmada çeviribilimin dilbilim, sosyoloji, felsefe, sosyal bilimler, edebiyat gibi alanlarda kurduğu ilişkiler bakımında disiplinler arası bir bilim dalı olduğu kabulüne ek olarak yukarıda sayılan farklı disiplinlerin (tıp, hukuk, basın-medya, ekonomi, psikoloji, bilgisayar teknolojileri) gibi alanların da çeviribilimde her geçen gün artarak etkili olmaya başlamasıyla çeviribilimin mevcut sınırlarını aşarak hem disiplinler arası hem de disiplinler ötesi bir bilim dalı haline gelip gelmediği sorgulanmıştır. Çalışmanın çeviribilimin bilimsel statüsüne katkı yapacağı ve araştırmacıların farklı araştırma sorunları geliştirmesine aracılık edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: çeviribilim, paradigma, inter-disipliner, disiplinler arası, trans-disipliner, disiplinler ötesi.

TRANSLATION STUDIES AS AN INTERDISCIPLINARY AND TRANSDISCIPLINARY FIELD OF STUDY

Abstract

After James Holmes presented a paper titled "The Name and Nature of Translation Studies", translation activity took an important step towards attaining scientific status and has so far been in relationship with linguistics, sociology, philosophy, social sciences, literature etc. making it an interdisciplinary field. Today, translation demands have emerged in different fields. This has led to a re-evaluation of the knowledge translators should have and the translation memories, corpora, term databases, etc. that help translators in the translation process have started to be developed. The development of translation is however not only limited by these tools and even computer technologies or even disciplines mentioned above, but also it has now a relationship with such fields as psychology. So far some translation scholars have studied that topic. As is known, there are also many specialized translation fields such as medicine, law, press-media, economics and so forth. All these branches of science have a direct or indirect interaction with translation studies. In this study, in addition to the recognition that translation studies is an interdisciplinary field in

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık ABD

² Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık ABD

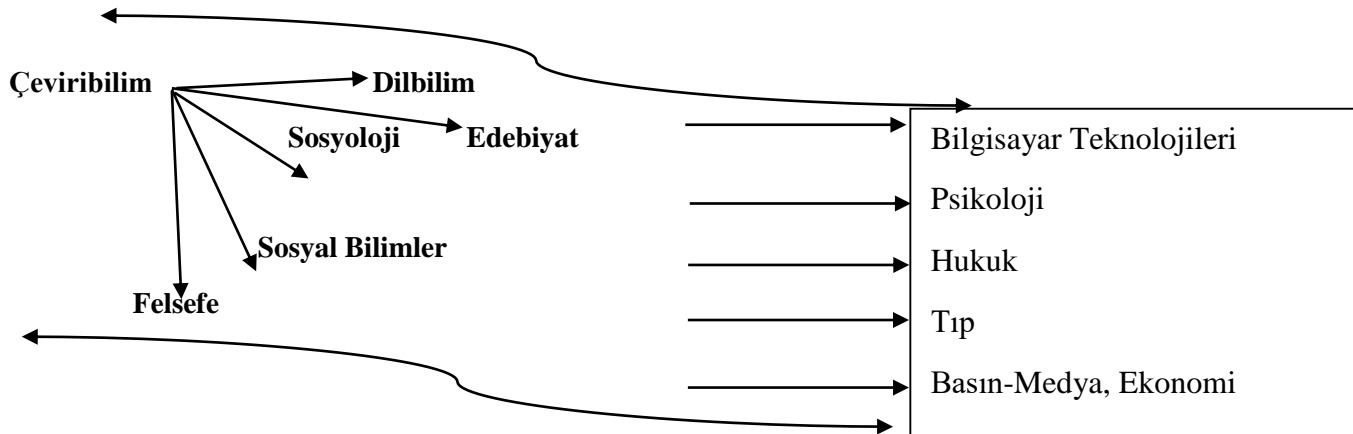
relation to the relationships it established with the fields such as linguistics, sociology, philosophy, literature and social sciences, it is also questioned whether the fields of different disciplines (medicine, law, media, economics, psychology, computer technologies) have begun to be influential within TS enabling it to transgress its current borders and in that way to make it both interdisciplinary and transdisciplinary. It is believed that this study will contribute to the scientific status of translation studies and will help researchers develop different research questions.

Keywords: translation, paradigm, interdisciplinary, interdisciplinary, transdisciplinary, beyond disciplines.

GİRİŞ

Bir bilim dalının bilimsel niteliğini koruyabilmesi ve yeni paradigmlar üretebilmesi için sürekli evrilerek gelişmesi ve hatta devrimler yaşaması gerekir. Devrim yaşamayan bir bilim dalının bilimsel niteliği zamanla yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir ve sadece bir bilgi dalına dönüşebilir. Buradan hareketle çeviribilimin bilim dalı olma özelliğini koruyabilmesi için yukarıda da belirtildiği gibi ilk etkileşime geçtiği sosyoloji, felsefe dilbilim, sosyal bilimler, edebiyat gibi alanlar dışında da başka bilim dallarıyla etkileşime geçmesi, çeviri türlerinin sürekli artmasının bu bilim dalını hem inter-disipliner hem de disiplinler ötesi bir bilim dalı haline getirdiğini düşünülmektedir. Bu varsayım bir şekilde şöyle açıklanabilir:

Şekil 1: Disiplinler arası ve Disiplinler Ötesi Bir Bilim Dalı Olarak Çeviribilim

Bu şekle göre çeviribilimin mevcut sınırları değişen teknolojilere ve yeni ihtiyaçlara göre genişlemiş; dilbilim, sosyoloji, edebiyat, sosyal bilimler, felsefe gibi bilim dallarının çeviribilimle kurduğu disiplinler arası ilişki³, yeni bilim dalları ve alanların da çeviribilime girmesiyle disiplinler ötesi bir ilişkiye dönmeye başlamıştır. Ancak bu ilişki yukarıda da görüldüğü üzere iki yönlüdür. Bir diğer ifade ile bu çalışmada çeviribilimin salt disiplinler ötesi haline geldiği varsayımı yerine daha bütüncü perspektifle hem disiplinler arası hem de disiplinler ötesi bir bilim dalına geldiği vurgulanmaktadır. Çeviribilimin ilişkiye girdiği bu alanlar hakkında çalışmanın bundan sonraki kısmında bilgiler verilecektir. Ancak öncesinde disiplinler arası ve disiplinler ötesilik kavramları açıklanacaktır. Çalışmada betimleyici yöntem uygulanmış olup araştırma sorunları da şu şekilde belirlenmiştir:

1. Çeviribilim disiplinler arası bir bilim dalı mıdır?
2. Çeviribilim disiplinler ötesi bir bilim dalı mıdır?
3. Çeviribilim hem disiplinler arası hem de disiplinler ötesi bilim dalı olarak kabul edilebilir mi?

³ Odacıoğlu, 2015.

4. Çeviribilimin disiplinler arası ve disiplinler ötesilikle bağlantısı çalışmada nasıl kurulmuştur?

Disiplinler Arası ve Disiplinler Ötesilik Kavramları Üzerine

Disiplinler arası ve disiplinler ötesilik kavramlarını tanımlamadan önce disiplin kavramına değinmek gerekmektedir. Disiplin kavramı, gündelik dilde “*bir topluluğun, yasalarına ve düzenle ilgili yazılı veya yazısız kurallarına titizlik ve özenle uyması durumu, sıkı düzen, düzence, düzen bağı, zapturapt, kişilerin içinde yaşadıkları topluluğun genel düşünce ve davranışlarına uymalarını sağlamak amacıyla alınan önlemlerin bütünü*” olarak tanımlanabilirken, üçüncü anlamı TDK’ya göre “*öğretim konusu olan veya olabilecek bilgilerin bütünü, bilim dalıdır*”⁴. Yabancı kaynaklar ise disiplin kavramını aşağıdaki şekillerde tanımlamaktadır:

“*control gained by enforcing obedience or order*” (itaat ve düzeni sağlamak üzere uygulanan kontrol)

“*orderly or prescribed conduct or pattern of behavior*” (genel davranış ve emirlere uyma, itaat etme)

“*field of study*” (bilim dalı)⁵

Bizim çalışmamızda temel alınacak olan anlam “bilim dalıdır”. “Discipline” sözcüğünün başına ön ek olarak “inter” eklendiğinde ise Türkçe karşılık olarak disiplinler arası anlamına gelir. Bir diğer ifade ile bilim dalları arası da denilebilir.

Disiplinler ötesilik (bilim dalları ötesi) ise Nowotny’e göre mevcut sınırların aşılması demektir. Disiplinler ötesilikte disiplinler halen vardır ancak yeni disiplinler de sürekli olarak onlardan evrilerek ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle disiplinler ötesilik kesinlikle mevcut disiplinlerin yok sayılarak yeni olanları kabul etmek şeklinde algılanmamalıdır⁶. Çalışmamızda da çeviribilimin dilbilim, edebiyat, felsefe, sosyoloji, sosyal bilimler vb. mevcut alanlarla kurduğu ilişki disiplinler arası kavramıyla açıklanmış ancak sınırların yeni dallarının da çeviribilimde etkili olmaya başlaması ve çeviride yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasıyla aşılması da (bilgisayar teknolojileri, psikoloji, tıp, edebiyat, hukuk) disiplinler ötesilik kavramıyla gösterilmiştir.

Çeviribilimin disiplinler ötesi evreden önce bağımsız bir disipline dönüşmesini başlatan fikir babası James Holmes olmuştur. Bu başlarda bir ütopya idi. Ancak aradan geçen yıllar içinde çeviri hem akademik hem uygulama alanında akademik dünyanın gündemine girmeye başlamış ve önce disipline sonra da disiplinler arası bir alana dönüşmüştür (krş. Gürçağlar, 2011: 102). Munday’e göre çeviri etkinliğinin bir disipline dönüşmesiyle söz konusu disiplin pek çok dili bünyesine alacak şekilde genişlemiş ve kültürel araştırmalar, dilbilim, felsefe vb. alanları kapsamaya başlamıştır. Çeviri etkinliğinin bilimsel statü kazanmadan evvel sadece insanlar arası iletişimin sağlanmasına aracılık eden bir rolü vardı. Ancak yukarıda da açıklandığı gibi sürekli evrilerek çeviribilim bugünkü noktasına ulaşmıştır. Bundan sonra da devingen yapısını devam ettirip bilimsel meşruluğunu korumak amacıyla evrilmeyi sürdürmesi gerekmektedir (krş. Munday, 2014). Çeviribilimin bu aşamaya gelmesinde alanda yapılan araştırmaların çeşitliliğinin artması, yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkması, çeviri eğitiminin bu konuya ilişkin olarak revize edilmesi, alanla ilgili kitap, dergi, konferans sayılarında artış yaşanması etkili olmuştur (bkz. Munday, 2014).

Bilimselliği hem çeviri ürüne dayalı hem de uygulamalı olduğundan deneysellik temelli olan çeviribilim içerisinde zaten birbirini bütünleyen tekil kuramlar vardır. Söz gelimi Betimleyici Çeviri Araştırmaları kuramı görünüşte çeviri ürününe yoğunlaşmış olsa da çevirinin işlev ve süreç

⁴ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b7736a807d592.06351259

⁵ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/discipline>

⁶ Krş Nowotny, “The Potential of Transdisciplinarity”.

boyutlarını da araştırmaktadır (Stolze, 2013: 181). Bütün bu kuramların birbirini bütünlemesi için çeviri disiplininin zaten diğer bilim dallarından faydalanması ve bazı kavramları ödünç alması gerekmektedir. Çeviribilim bu sayede disiplinler arası bir bilim dalı statüsüne kavuşmakta ve yeni kavramların ortaya çıkıp ihtiyaçların değişmesiyle de çeviri disiplinler ötesi bir statüye (ayrıca bkz. Yazıcı, 2011) ulaşabilmektedir.

Bilgisayarlı Çeviri Araçları

Özellikle bilişim ve iletişim teknolojilerinin gündelik hayat ve bilimsel gelişmeler üzerinde oluşturduğu devrim niteliğindeki gelişmeler sayesinde yeni ve farklı bilim dalları ortaya çıkmıştır. Bunların ait oldukları ve etkiledikleri bilim dalına, yukarıda sayılan edebiyat, sosyoloji vb. gibi mevcut bilim dallarından farklı getirileri olduğu düşünülürse, bilim dalı hem disiplinler arası hem de sınırların aşılmasıyla disiplinler ötesi hale gelmiştir denilebilir. Bu teknolojiler çeviribilimi de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemişlerdir. Özellikle yerelleştirme endüstrisi (Odacıoğlu, 2015) çeviride farklı dinamiklerin göz önüne alınmasını gerektirdiğinden çeviribilimin disiplinler ötesi bir statüye kavuşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Yerelleştirmenin yazılım, oyun, web ve hatta günümüzde küçük cihaz yerelleştirmesi (cep telefonları için akıllı uygulama yerelleştirmeleri) gibi türlerinin her biri çeviri aşamasında farklı süreçler ve adımlar atılmasını gerektirmektedir (krş. Crespo, 2013). Bu türler çeviriyi bilgisayarlı teknolojiler ile daha doğrudan ilişki içine sokmuş ve çeviribilimde bir paradigma değişiminin yaşanmasına aracılık etmişlerdir. Yerelleştirmen olarak çevirmenin yapması beklenen davranışlar artık bundan böyle sadece çeviri yapmak değildir. Çevirmen yeri geldiğinde yerelleştirme mühendisi, proje yöneticisi, post-editör, dilbilim uzmanı vb. rolleri de üstlenmelidir. Bu da çeviribilimin yerelleştirme bir uzmanlık alanı olarak ele alındığı taktirde genişlemesine katkı yapabilir ve onu disiplinler ötesi bir bilim dalı statüsüne kavuşturabilir.

Ayrıca bundan böyle çevirmenin çeviri yapmaya başladığı anda tek bir kaynak metni yoktur. Birden fazla kaynak metin vardır. Zira çeviri artık çeviri belleği, terim veritabanları, koşut bütünceler vb. bilgisayarlı araçlar üzerinden yapılmaktadır. Önceki klasik çeviri anlayışında çevirmen bütün metne aynı anda erişebiliyor bağlama hakimken, bundan böyle özellikle teknoloji alanındaki metinlerin çevirisinde yatay yaklaşım yerine dikey yaklaşım uygulanmaktadır (Pym, 2011: 1). Çevirmen bu nedenle segment segment çeviri yapmakta ve çevirmenin görev dağılımı salt çeviri etkinliği üzerinde yapılmamakta, çevirmenden beklenenler de değişmektedir. Böylesi bir ortamda radikal değişimler yaşanırken, çevirinin felsefe, sosyoloji, sosyal bilimler, edebiyat, dilbilim gibi bilim dallarıyla kurduğu ilişkileri disiplinler arası yönü üzerinden açıklamak günümüz şartlarında yetersiz kalmaktadır. Çeviri bundan böyle bu sayılan bilim dallarıyla kurduğu ilişkiler bakımından disiplinler arası ancak bilgisayarlı çeviri teknolojileri ve araçları bağlamında aynı zamanda Nowotny'nin tanımına atıf yaparak disiplinler ötesi bir bilim dalı statüsüne ulaşmıştır.

Psikoloji

Son zamanlarda çeviribilimin etkileşime geçtiği alanlardan biri de psikolojidir. Özellikle çeviribilimin bir yönünün kuramsal olduğu kadar uygulamalı olduğu düşünülürse. Çeviri eğitiminde psikolojinin yeri önemlidir. Bu nedenle özellikle çeviri eğitimi veren kurumlarda çeviri psikolojisi ile ilgili derslerin eklenmesi gerekmektedir. Çevirmen psikolojisi alanında şu an için çalışmalar olgunlaşma aşamasında olup çeviri sürecinde çevirmenin aldığı kararlar sadece bilişsel süreçle sınırlı bir analiz yerine genelde bilişsel olmayan becerilerin de göz önüne alındığı analiz süreci ile ölçülmeye başlanmıştır. Bundan böyle çevirmenin sadece matematik zekası olan IQ ile karar aldığı savı yerini çevirmenin kararlarını alırken aynı zamanda kültürel zeka, duygusal zeka, kişilik özellikleri gibi psikolojik unsurların da önemli olduğu savına bırakmıştır (bkz. Bolanos Medina 2014; Hubscher Davidson,2016; Çoban, 2018). Özsaygı, öz farkındalık, özgüven, sezgi, duygudaşlık, kendini gerçekleştirme, stres yönetimi, dürtü

kontrolü, iyimserlik vbç (Çoban, 2018) hepsi çeviribilim-psikoloji ilişkisinin incelendiği alanlardır.

Bütün bu gelişmeler çeviribilimin artık yeni disiplinlerle bağlantıya geçtiğini göstermektedir. Çeviribilimin-psikoloji ile bağlantıya geçmesi de onun devingen yapısını ortaya koyar. Bu da çeviribilimin salt mevcut disiplinlerle kurduğu disiplinler arası ilişkinin ötesine geçtiğini, bir diğer ifade ile mevcut disiplinlerle kurduğu ilişkiler bakımından disiplinler arası, yeni gelişen veya farklı disiplinlerle ilişki kurması bakımından da disiplinler ötesi bir bilim dalı haline geldiğini göstermektedir.

Hukuk, Tıp, Basın, Ekonomi Gibi Çeviride Uzmanlık Alanları

Çeviribilim her ne kadar araştırma nesneni olarak çeviri ürününü baz alsada çeviri sadece üründen oluşmamaktadır. Çeviride süreç ve işlevde özellikle betimleyici çeviribilim açısından önem arz etmektedir. Her bir uzmanlık alanı (hukuk, tıp, basın, ekonomi, vb.) çevirmenlerden farklı bilgi donanımı gerektirmektedir. Dolayısıyla çevirmenlerin çeviri sürecinde alacakları her türlü karar ve strateji her uzmanlık çeviri alanı için değişkenlik gösterebilir. Bu durumda bu metinlerin çevirisinde tek bir kuram uygulanması mümkün olmayabilir. Bütünsel yaklaşımların kullanılması gerekebilir (krş. Snell Hornby, 1988). Dolayısıyla bütünsel bir yaklaşımın gerekebileceği bu tarz metinlerin çevirisinde salt disiplinler arası çeviribilimi beslemeye yeterli olmayabilir. Çeviribilimin disiplinler ötesi yönü de burada ortaya çıkmaktadır. Aslında değişik uzmanlık alanları ve disiplinlerden farklı kavramların ödünçlenmesiyle pek çok kuram çeviribilime kazandırılabilir. Bu da çeviribilimin şu anki mevcut sınırları aşması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç

Her geçen gün meydana gelen teknolojik gelişim ve çeviri talep edilen alanların genişlemesi çeviribilimi de farklı yönere kaydırmaktadır. Çeviri eylemi 21. yüzyılda salt geçmişin paradigmatlarıyla veya salt belli başlı disiplinle kurduğu ilişkiler bağlamında açıklanamaz. Bir bilim dalının dinamikliğini devam ettirebilmesi ve bilimsel meşruluğunu kanıtladıktan sonra dahi daha ileri noktalara gidebilmesi için farklı disiplinler ve uzmanlıklarla uğraşması gerekir. Nitekim çeviribilim de böyle bir uğraşın için de olup salt dilbilim, felsefe, sosyoloji, sosyal bilimler, edebiyat vb. bilim dallarıyla kurduğu mevcut ilişkiler yönünden disiplinler arası bir bilim dalı olarak kabul edilmekle kalmayıp aynı zamanda değişik uzmanlık alanlarını barındırdığından ve psikoloji, bilgisayar teknolojileri gibi farklı disiplinlerle kurduğu ilişkiler bağlamında disiplinler ötesi bir bilim dalı olma yolunda adımlar atmaktadır. Günümüzde disiplinler ötesi araştırmaların hızla arttığı gözlemlendiğinde, çeviribilimin de yönünü buraya kaydırması sürpriz olmayacaktır. Belki bir yıl 10 yıl sonra, bu makalenin savunduğu temel görüş aynı kalmakla birlikte içeriği tamamen değişebilir ve çeviribilim çok daha farklı uzmanlık alanları ve bilim dallarıyla iç içe geçebilir.

Kaynakça

Bolaños-Medina, Alicia (2014), "Self-Efficacy in Translation", *Translation and Interpreting Studies*, 9: 2 s. 197–218.

Çoban Fadime (2018), *Profesyonel Çevirmenlerin Duyusal Zekâları ile Çevirmen Tatminleri Arasındaki İlişki*, Gece Kitaplığı.

Crespo, Miguel Jimenez (2013), *Translation and Web Localization*, Routledge, Londra ve New York.

Gürçağlar, Tahir Ş (2011), *Çevirinin ABC'si*. Say Yayınları, İstanbul.

Hubscher-Davidson, Séverine, (2016), "Trait Emotional intelligence and translation A Study of Professional Translators", *Target* 28.1, s. 132-157, John Benjamins Publishing Company.

Odacioglu, M Cem (2015), “From Interdisciplinarity to Transdisciplinarity in Translation Studies in the Context of Technological Tools & Localization Industry”, *International Journal of Comparative Literature & Translation Studies*, Cilt 3 Sayı. 3. s.14-19.

Munday, Jeremy (2014), *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*, Routledge, Londra ve New York.

Nowotny, Helga, “The Potential of Transdisciplinarity”, http://www.helga-nowotny.eu/downloads/helga_nowotny_b59.pdf, s. 1-6. **Erişim:** 20.08.2018.

Pym, Anthony (2011), “What Technology does to Translating?”, *Translation and Interpreting*, Cilt 3,, sayı:1, s.1-9.

Snell-Hornby, Marry (1988), *Translation Studies: An Integrated Approach*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam ve Philadelphia.

Stolze, Radegundis (2013), *Çeviri Kuramları Giriş* (çev. Emra Durukan), Değişim Yayınları, İstanbul.

Yazıcı, Mine (2011), *Çeviribilimde Araştırma*, Multilingual Yayınları, İstanbul.

“Disiplin”

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b7736a807d592.06351259 **Erişim:**18.08.2018.

“Disiplin” <https://www.merriam-webster.com/dictionary/discipline> **Erişim:**18.08.2018